

Agafangel Krımskiy'nin Çalışmalarında Özbek Dili ve Edebiyatı

Gökçe Yükselen PELER¹ & Sevda SULEYMANOVA²

Özet

19. asrın sonu 20. asrın başlarında Rus oryantlizmi önemli bilim insanları ortaya çıkarmıştır. Bunlardan biri de Lazarev Üniversitesi'nin Doğu Diller Bölümü Başkanı Agafangel Efimoviç Krımskiy'dir. Ukrayna'nın önde gelen şarkiyatçılarından Agafangel Efimoviç Krımskiy ilmi çalışmalarıyla Türk Tarihi alanında önemli bir iz bırakmıştır. Krımskiy'nin *Türk Dilleri ve Edebiyatları* adlı ansiklopedik makalelerinde Özbek kültürü, dili ve edebiyatı alanında verimli çalışmalar ortaya koyduğunu söylemek mümkündür. Çalışmamızın kapsamı Türkolog Agafangel Efimoviç Krımskiy'in 'Özbek kültürü' ile ilgili çalışmalarını incelemek ve tahlil etmektir. Türk tarih alanına katkı sağlamak amacıyla nitel araştırma yöntemini kullanılarak hazırlanan makalemizde öncelikle A.E. Krımskiy'in Özbek toplumu ile ilgili çalışmaları esas alınmıştır. Krımskiy'in ansiklopedik makalelerinde günümüz Özbek kültürünü, dilini ve edebiyatını derinlemesine ele aldığını görmek mümkündür. Araştırmamız Krımskiy'in Özbek Dili ve Edebiyatıyla ilgili çalışmaları çerçevesinde şekillenecektir.

Anahtar Kelimeler: A.E Krımskiy, Özbekistan, Türk tarihi, Ukrayna.

Uzbek Language and Literature in the Work of Agafangel Krımskiy

Abstarct

At the end of the 19th century and the beginning of the 20th century, Russian orientalism revealed important scientists. One of them is Agafangel Efimovich Krymsky, Head of the Department of Oriental Languages at Lazarev University. Agafangel Efimovic Krımskiy, one of the leading orientalists of Ukraine, left an important mark in the field of Turkish History with his scientific studies. It is possible to say that Krımsky's encyclopedic articles titled Turkish Languages and Literatures have produced fruitful studies in the field of Uzbek culture, language and literature. The scope of our study is to examine and analyze the works of Turcologist Agafangel Efimovic Krımskiy on 'Uzbek culture'. In our article, which was prepared using the qualitative research method to contribute to the field of Turkish history, first of all, A.E. Krımsky's studies on Uzbek society are based. In his encyclopedic articles, it is possible to see that Krımsky dealt with today's Uzbek culture, language and literature in depth. Our research will be shaped within the framework of Krımsky's studies on Uzbek Language and Literature.

Key Words: A.E Krymsky, Uzbekistan, Turkish history, Ukraine.

Giriş

Özbekistan Cumhuriyeti Türkistan coğrafyasının merkezinde Tanrı Dağlarının batı eteklerinde yer almaktadır. Kuzey ve kuzeybatısında Kazakistan, doğu ve güneydoğusunda Kırgızistan ve Tacikistan, güneybatısında Türkmenistan güneyde ise Afganistan ile komşudur

¹ Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, E-posta: gokcepeler@erciyes.edu.tr / ORCID: 0000-0002-9604-5101

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, E-posta: sevdasuleymanova93@gmail.com /ORCID: 0000 -0001 -5354 -0308

(Tunay, 1995, s.3). Bu bölge Türkistan coğrafyasının merkezinde ve eski medeniyetlerin mirası üzerinde bulunmaktadır (Oba, 2014, s. 998). Türkoloji alanında eserler ortaya çıkaran Krımskiy, Özbek Türklerinin tarihî ve edebiyatı ile de yakından ilgilenmiş ve çalışmalarında yörenin geleneksel kültürüne büyük yer vermiştir.

Krımskiy, Özbek yazar ve şairlerin halkı bilinçlendirmek ve millî duygularını harekete geçirmek amacıyla verdikleri eserler üzerine değerlendirmeler yapmıştır. Bu dönemin yazar ve şairleri; şiir, hikâye, roman, tiyatro ve çeviri eserler ile halkın hem millî duygularını uyandırmak hem de Batı edebiyatını halka tanıtmayı amaçlamıştır. Krımskiy de çalışmalarıyla, Özbek edebiyatının diğer edebiyatlarla tanışmasını, kaynaşmasını her yönüyle ortaya koymayı hedeflemiş ve bu doğrultuda eserler vermiştir.

Krımskiy, Türkistan'da özellikle geleneksel kültürle ilgili gelişmeleri titizlikle takip etmiş, Özbek halkının tarihi, kültürü ve edebiyatıyla ilgili eserleri hem çeviri metinlerinden hem de orijinal metinlerden incelemiş ve bilgi sahibi olmuştur. Batı Avrupa'da Özbekler üzerine yapılan çalışmalar hakkında bilgiye sahip olan Krımskiy, konuyla ilgili yayımlanan eserleri okumuş ve onları eleştirel bir yaklaşımla incelemiştir. Böylece Krımskiy, Özbek kültürüyle ilgili ele aldığı "Türk Dilleri ve Edebiyatları" adlı çalışmasıyla Türkistan'a olan ilgisini kanıtlamış, Özbekistan tarihi ile ilgili Batı yazarlarının kaynaklarını okurların ilgisine sunmuştur.

Yöntem

Bu makalede A. E. Krımskiy'in "Türk Dilleri ve Edebiyatları" adlı çalışması ele alınacaktır. Krımskiy'in Türkler, Özbekler ve Sartlarla ilgili eserlerde yapmış olduğu eleştiriler üzerinde durulacaktır. Araştırmada yazar tarafından yapılan tasvir ve eleştirileri anlamak için A.E. Krımskiy'in *Türk İhmovi ta Literaturi*, "Türk Dilleri ve Edebiyatları", *Vibrani Shodoznavtsi Pratsi*, "Seçilmiş Eserleri" ve İrina Driga'nın *Türkolojiçni Studi* "Türkoloji Çalışmaları" adlı çalışmalardan yararlanılmıştır. Çalışmanın amacı Krımskiy'in Özbek Edebiyatına bakış açısını ortaya koymaktır. Aynı zamanda konuyla ilgili kullanılan kaynakları gün yüzüne çıkararak ileride yapılacak araştırmalara yardımcı olmaktadır.

A.E. Krımskiy'in Özbek Dili Üzerine İncelemeleri

Agafangel Krımskiy, Türkoloji çalışmalarını incelerken "Türk Dilleri ve Edebiyatları" adlı eserindeki değerlendirmeleri, onun Özbek kültürü, dili ve edebiyatı ile ilgili detaylı bilgiye sahip olduğunu göstermektedir. O, çalışmalarında Özbek Dili ve Edebiyatının önemli

isimlerinden Fazlî³, Meşrep ve Feruz'dan⁴ başlayarak Abu-Tahir Hoca, Molla Bek, M. Behbudi, Abdurruf Namangani, Habdulla Badri, GulamZafari, Gazi Yunus, Uygun, Abdulhamid Çolpan, Elbek gibi Özbekistan'da faaliyet göstermiş olan aydınların yayın organlarından bahsetmiştir.

Ukrayna ve dünya beşerî bilimleri alanında seçkin bir şahsiyet olan A. Krımskiy, bir oryantalist, tarihçi, filolog, şair ve romancı vb. olarak çok yönlü bilim insanıdır. Onun çalışmalarında kullanmış olduğu kaynaklar, Türkiye, Balkanlar, Batı Avrupa ve Asya'nın bilim adamlarının Türkoloji üzerine çalışmalarını tanımamıza sağlamaktadır. Ancak Türkoloji alanında çalışmaları ile ün kazanan Krımskiy de birçok Özbek milliyetçi aydın gibi Stalinist rejim tarafından baskı görmüş ve Kustanay'daki bir kampta ölüme terk edilmiştir. Krımskiy'in ölümünden sonra fark edilen ve değer gören eserleri arasında önemli yere sahip olan "Türk Dilleri ve Edebiyatları" ve "Türkiye (Osmanlı İmparatorluğu Tarihi)" çalışmaları bugün Brockhaus ve Efron Ansiklopedik Sözlüğü'nde korunmaktadır.

Krımskiy, *Türk Dilleri ve Edebiyatları* çalışmasında Özbek dili ve değerlendirmiştir. Onun bu tür materyallere sahip olması, Özbek dili ve edebiyatı hakkındaki bilgisinin geniş olduğunu göstermektedir. Eserin ikinci bölümünde ilk olarak Türkistan'ın tarihi olaylarından bahsetmiştir:

Türkistan Genel Valisi General Çernyaev Ailmkula'nın birliklerini bozguna uğrattıktan sonraki ikinci denemede ve 15 Haziran 1865'te iki bin askerle Taşkent'i aldı. 1867'den beri Taşkent, Türkistan Genel Valiliği'nin merkezi olmuştur. Böylece, 19. yüzyılın 60'larında Özbek topraklarının bir kısmı Rusya'ya ilhak edildi. Buhara Hanlığı yasal bir devlet olarak Rus İmparatorluğu'nun bir parçası oldu, herhangi bir siyasi bağımsızlıktan-emirlikten yoksun kaldı. Kongrat hanedanını Muhammed-Rahim'i, 1873'te Hive Hanlığı tarafından devralındı ve o zamandan beri hanlık egemenliğini kaybetti ve iç özerkliğin korunmasıyla Rusya'nın koruyuculuğunu kabul etti (Driga, 2010, s. 471)

A. Krımskiy, Özbek edebiyatında yirminci yüzyılı Aybek'in Nevâiy ve Maksud Şehzade'nin Mirza Uluğ Bey adlı eserleriyle başlatarak konuyla ilgili Ukrayna'da donanımlı çalışmaların olmadığını da vurgulamıştır. O, ayrıca "Ukrayna Bilimler Akademisi Tarihsel Filoloji

³Fazlî, 19. yüz yıl Hokand edebî muhitinin tanınmış şair ve tezkire yazarlarından biridir."Fazlî'nin esas adı Abdülkerim'dir. Nemengan'ın İsfahan mahallesinde tüccar bir ailenin oğlu olarak doğdu. Ömer Han'ın savaşlarıyla ilgili "Zafernâme" adlı kitabının yazarıdır. Fazlî, Ömer Han'ın vefatından sonra Nemengan'a döndü ve ömrünün sonuna kadar burada yaşadı (Krımskiy;2010, 246).

⁴Feruz mahlasıyla eserler vermiş olan II. Muhammed Rahimhan, Hive Hanı (1864-1873) yanında bir şair ve besteciydi. Görünüşe göre Meşreb veya ünlü bir Özbek şairi olan Andicanlı Maşrab bir Sufidir. Molla Bazar Ahund'un Namangan'daki müridi olan yazar Doğu Türkistan'da şimdiki Çin Uygur'unda zaman geçirmiş, 1675 civarında Afak Hacı'ya itaat eden bir Sufi olmuştur. Takvim Tarikatı'na mensuptu ve Hindistan'a, Küçük Asya ve Orta Asya gitmiştir. Belh hükümdarı Mahmud Katagan tarafından idam edilmiştir. (Krımskiy; 2010, s. 246).

Bölümü Notları” kitabında yayımlanan “Türkler, Dilleri ve Edebiyatları” adlı akademik çalışmasında da Batı Türkistan lehçeleri ve Türkistan dillerine de önemli yer vermiştir:

“... Orta Asya Türk lehçeleri siyasi sınıram ötesinde iki kola “batı ve doğu lehçeleri” ne bölünmüştür [bir yanda Sovyet Türkistan lehçesi olan Özbekistan Cumhuriyeti (eski adıyla “Rus Türkistan’ı”) ve diğer yanda ise Çin Türkistan lehçesi (veya Kaşgar)]. Çağatay dilinin hem Kıpçak lehçelerinin (Özbek Kıpçak lehçesinin yanı sıra daha sonra Karakalpak ve Kazak dillerinin geliştiği) hem de Doğu Oğuz lehçelerinin özelliklerini yansıttığı bilinmektedir.” (Krimskiy, 1930, s. 177)

Yazar Ayrıca Türkistan dillerinin incelenmesi tarihine ilişkin nesnel vizyonunu sunar:

.....siyasi koşullar nedeniyle, esas olarak Batı Türkistan (Özbek-Sart) ve Doğu Türkistan lehçeleri çoğunlukla onlara “Türk” adını veren Avrupalı Türkologlar tarafından incelenmektedir, İranlı Türkologların Özbekistan kütüphanelerinde bulunan eserleri, pratik Türk dilbilimi, özellikle diyalektoloji ve edebi Türk dillerinin tarihi hakkındaki bilgileri önemli ölçüde zenginleştirecek ve bilimsel bir fikir verecektir (Krimskiy, 1930, s. 177).

Yazar çalışmalarında Çağatay sözlüklerinden yararlandığı bilgiler doğrultusunda şunları belirtiyor:

Timur krallıklarında 15. yüzyıla kadar Uygur yazısını görmekteyiz. Türkler, Müslüman olmalarından sonra Arap alfabesini almalarına rağmen Türkistan ve Kırım’daki Türk devletlerinde Uygur alfabesi kullanılmaya devam etmiştir. Timur İmparatorluğu ve kollarında bu alfabe kullanılıyordu. O zaman Orta Asya’da ve Osmanlı Topraklarında Arap Alfabesi kullanılmaktaydı (Krimskiy, 1930, s. 179).

Krimskiy, Doğu Türkistan’ın dili üzerine 14. yüzyılda yazılmış İngilizce ve Almanca gramer ve makaleler önermektedir. Bunlar: “Robert B. Şaw (A Sketch of the Turki Language as Spoken in Eastern Turkistan (Kashghar and Yarkand); Janos Eckmann “Çağatayca’da Yardımcı Cümleler” A. N. Kononov, G. Raguette, M. Hartman, H. Vamberi vb.”

Ancak, A. Krimskiy eserinde en büyük yeri “Sart” veya “Sart Lehçesine” vermiştir. Şöyle yazıyor: “İran halkı da Özbek dilini zamanla öğrendi. Taşkent, Semerkant, Fergana, Buhara ve başka yerlerde ancak Özbek dilinin ağızlarında, özellikle telaffuz tonlarında biraz değişiklikler oldu”. Burada dil ve yazı tarihçisi olan, aynı zamanda yetenekli bir etnograf olan Krimskiy çalışmasının bir bölümünü Sart kelimesinin etimolojisine ayırmıştır:

Her şeyden önce, Sart, aslen “tüccar” anlamına gelen eski bir Türkçe kelimedir; bu anlamda Kutadgu Bilik’te (Radloff, Sözlük, IV, 335’te geçmektedir) ve Kaşgarlı Mahmut’un Divânü Lugâti’t-Türk’de (1,286) kullanılmaktadır. Sart, 15. ve 18. yüzyıllarda- 20. yüzyılın başlarında Orta Asya’nın belirli bölgelerinin yerleşik nüfusunun bir kısmının adıdır. Sart, tüccar, tüccar veya zengin kişi anlamına gelir. Sartiler fiziksel olarak İran tipini andırmaktadırlar ancak görünüşte Taciklere çok benziyorlar. Farsça dillerini koruyan Taciklerin aksine Sartiler, Sart tili

olarak bilinen belirli bir Türk lehçesi konuşuyorlar. Çağatay dilinin bir devamı veya bir varyantı olarak kabul edilebilir. Uygurlar, eski Rus seyyahların Sart (genelde yerleşik, Türkçe konuşan Orta Asyalılar için kullandıkları bir isim), Batılı seyyahların ise dillerinden dolayı Turki dediği insanlardır. Orta Asya kutsal metinlerinde “Tacik” ve “Sart” kelimelerinin farklı anlamları vardır: Sart ve Tacik terimleri arasındaki fark, daha önce sıklıkla birbirinin yerine kullanıldıkları için, bu tarihte kendini hissettirmiş görünüyor. Özbekler yerleşik hayata geçtikten sonra bile Özbek boylarından birine mensup Türkçe konuşanlar ile olmayan Sartlar arasındaki bu ayrımı sürdürmeye devam ettiler. İran dilini kaybetmemiş olanlara “Tacikler”, Türkleşenlere Sertiler denir. Sart aynı zamanda Ruslar tarafından Türkistan’ın tüm yerleşik yerlileri için genel bir terim olarak yaygın olarak kullanılmıştır. Ancak Sovyet Devriminden sonra Sart adı kaldırılmıştır (Kırmskiy, 1930, s.178).

Kırmskiy, Taşkent’de kurulan Orta Asya Üniversitesi’nde “Taşkent Halklarının Lehçesi” üzerine çalışan Yevheni’nin çalışmasını şu şekilde gösteriyor:

Özellikle D. Yevheni’nin “Özbek Dili Çalışmasına Giriş” gibi çalışması 3 bölümden oluşmaktadır: Kısa Rusça-Özbekçe Sözlük” (Taşkent, 1925-27), “Kısa Rusça-Özbekçe Sözlük” (Taşkent, 1926), “Özbekçe Kısa Dilbilgisi dil”(Taşkent, 1927) K. Yudakhin’in “Karabulak ⁵Lehçesinin Bazı Özellikleri” (1927), Vadi Kışlak Lehçesi Hakida Bir Neçe Söz ‘Vadil Köyü Ağzı Hakkında Birkaç söz’ (1927) ve Taşkent Şevesinin Hususiyetlerige Dair ‘Taşkent Ağzının Özelliklerine Dair’ (1927) gibi çalışmalarında Özbek dil biliminin çeşitli meseleleri, bilhassa diyalektoloji meselesi etraflıca incelenmiş ve bilimsel temellerde değerlendirilmiştir. K. Yudakhin’in çalışmaları Özbek dilini öğrenme açısından önemli kaynaklardır (Kırmskiy, 1930, s. 178).

Kırmskiy, neredeyse ilk kez lehçelerin coğrafi bir sınıflandırmasını yaptığı eserlerini Y. D. Polivanov’un⁶ *Taşkent Ağzının Ses Yapısı* (1922), *Özbek Dioloktolojisi ve Özbek Edebi Dili* (1933) gibi eserlerinin etkisi altında kaleme almıştır. Araştırmacı, ağızlarda görülen tüm fonetik değişimleri dikkate alarak Özbek ağızlarını birkaç gruba ayırır: 1. İranileşmemiş ağızlar. 2. İranileşmiş ağızlar. İranileşmeyen ağızlara Özbek-Kıpçak lehçesi ağızları (C’leyici ağızlar) ve Fergana’nın ünlü uyumunu muhafaza eden köy ağızları (Saray, Andican, Yolgüzer, Mankent) dâhil edilir. Özbek dili ağızları Semerkand, Buhara, Taşkent, Fergana ve Hokand bölgesinde konuşulmaktadır. Buhara, Semerkant, Hocand, Oratepe türündeki ağızların ise İranileşmiş lehçeler olduğunu savunmuştur.

⁵İkan-Karabulak Diyalekti. Bu diyalekt İkan, Karabulak, Mamkent, Karamurt vb. ağızları içine alır. Bu ağızlar Oğuz ve Kıpçak unsurlarının varlığı ile karakterize edilir.

⁶ Y. D. Polivanov’un Karluk-Çigil-Uygur, Kıpçak ve Oğuz ağızlarının araştırılması üzerine birçok çalışması mevcuttur. Bu çalışmalar oldukça önemli olup günümüzde de faydalanılan temel kaynak eserlerdendir.

Özbekistan Edebiyatı Üzerine İncelemeleri

Özbek halkının edebi mirasını inceleyen A. E. Krımskiy, Özbek edebiyatında önemli isimler hakkında da bilgi vermiştir. Krımskiy bu tür eserlerin tüm Türk dünyasının en iyi örnekleri olduğunu vurgulamaktadır.

Hokand Omar Han (ö. 1822) “Şairler Koleksiyonu”, şiir ustaları Fazlı ve Meşrep”, Rahim’in oğlu İsfendiyar, divan beyi Mugammad Yusufbey ve 30 Hiva şairinden oluşan bir derlemenin editörü olan Agmed-tabi yetenekli şairlerdir. M. Begbudi ile birlikte, Abdurruf Şevkiy, Namangani “Cengname-i Hundayarhan”, Sabir Abdulla “Alpamış”, ilk Özbek operası “Halima”nın yazarı Gulam Zafari⁷, Gafur Gulam “Gözellik Nimed”, 20. yüzyılın 10’lu yılların başlarında Özbek edebiyatına giren vatansever olarak ünlenen Abdülhamid Süleymanoğlu Çolpan, 1926’da “Közgüler” ve “Yankunlyar” koleksiyonlarıyla “lirik-vatansever” Elbek (Maşrik Yunusoğlu) ve Gazi Alim Yunus, Muhammed Salih’i (Şeybanîname), Yakınî (Ok ve Yay münazarası), Ahmet Tabip, Mahmud Kaşgarî ve onun “Divanü Lügati’t-Türk”, Hafız Harezmi “Divan”, Süleyman Bakırganî, Yûsuf Emirî “Dehname”, Said Ahmed “Taaşuknâme” gibi yetenekli yazarlar var. Ancak hiçbiri Ali Şir Nevai gibi yeteneğe sahip değildir (Krımskiy, 2010, s. 245).

Krımskiy, Çağatay literatürüne ait Yeni Çağatay Edebiyatının önde gelen ismi ve Özbek dramasının atası olarak adlandırdığı Mahmut Hoca Behbûdî’yi “Pederküş” adlı oyunu için övgüde bulunmuştur:

“Sebepler gösterilmeden 1919 yılında Behbûdî, Şehrisebz’de Buhara emirinin adamları tarafından tutuklanan ve idam edilen M. Behbûdî’nin Pederküş adlı çalışması Çağatay edebiyatında önemli yere sahiptir. 20. yüzyılda Türkistan’da yetişen en büyük idealist Behbûdî’dir. Özbek millî edebiyatının ve tiyatro yazarlığının ilk temsilcisidir. Çağdaşı olan şair ve yazar Sadridin Aynî, 1920 yılında yazdığı bir şiirinde, onu “Turan dehâsi” olarak tebcil eder. 1912 yılında, bütün Türkistan’da yerli tiyatro edebiyatının ilk örneği kabul edilen Pederküş (Baba Katili) adlı piyesini yazdı. Eser, önce 1913 yılında Taşkent’te, ardından bütün Türkistan şehirlerinde sahneye konularak büyük bir şöhret kazandı (Krımskiy, 2010, s. 246).

Krımskiy akademik makale çalışmasında, Türkistan edebiyatı, drama tarihi ve hanlıkların tarihi hakkında temel bilgileri O. M. Samoiloviç’in *Dramatiçeskoj Literaturı Sartov* “Sartların Drama Edebiyatı” adlı çalışmasından ve Saliyev’in *İstoriyu Buharı*, “Buhara Tarihi” derlemesinden alıntı yapmıştır. Aynı zamanda Vamberi’nin *İstoriya Buharı*, “Buhara Tarihi” ve Barthold’un *Türkistan v Epohu Mongolskogo Zavoevaniya*, (Moğol Fethi Çağında Türkistan) eserlerinin çevirilerinden de yararlanmış. Krımskiy’ in çalışmalarında orijinal eserler kullandığı, bazı eserleri Özbekçe çevirisinden okuduğu bazılarını da orijinalinden okuduğu görülmektedir.

⁷Gulam Zafari (Devlet Tiyatrosu Başkanı, Komisyon Başkanı), Müslüman kadınların orijinal köleliğini protesto eden ilk Özbek operası “Halima”yı besteledi.

Krımski, modern zamanlarında ilmî-eğitimsel ve ilmî-edebî nitelikteki bilgilerin ve önemli eserlerinin Özbekistan matbaasında bulunduğunu belirtmiştir. Bu nedenle hem gazetecilerin hem de yazarların (Mir Hoca Mirbedeliev, İbrahim Rahim, Zülfiye (İsrailova), Bakü'den gazeteci M. Celal Yusufzade'nin faaliyetlerine atıfta bulunmuş, kendi görüşüne göre en faydalı olan gazete ve dergileri listelemiştir:

Gazete edebiyatının gelişmesinde bile Türkistan, Rusya'nın diğer bölgelerine göre geç kalmıştır. Bölgenin fethinden sonra, Rus yönetiminin kendisi 1871'de "yerli" dili kullandığı Türkistan Yerli Gazetesi'ni çıkarmaya başladı. Ama bu örnek pek başarılı olmadı. 1912'de Buhara'dan "yarı resmi" gazete Farsça "Buhara-i Şerif" (Kıymetli Buhara), ulusal gazeteler "UlugTürkisan" ve "Turan", Sovyet ideolojisi ile yazılmış "İştirakiyun" (Komünistler) ve "Mihnetkeşler Tavuşı", bilimsel materyal açısından zengin "Kızıl Özbekistan" ve "Bilimsel-edebiyat", "Mearif ve okutçu" (Eğitim ve Öğretmen), Yaş Leninçi çok faydalı dergilerdir" (Krımski, 2010, s. 246).

Yazar, 19. yüzyılın ilk yarısına kadar Sufî edebiyatının bilinen en büyük şiir koleksiyonları, önde gelen şairleri ve önemli şahsiyetleri (Muhammed Şerif Gülhaniy "Zarbul Mesel", Şeybânî Han "Dîvân", Muhammed Salih "Şeybanînâme", Ubeydî "Özbek Edebiyatı", Hüveydâ "Divan" ve diğerleri) hakkında kısaca değerlendirme yapmıştır. Böylece o, çalışmalarında bahsettiği yazarları ve yeterince bilinmeyen isimleri Ukrayna okurlarına ilk tanıtan isim olmuştur.

A. Y. Krımski, Batı Avrupa'da Özbekler üzerine yapılan çalışmalardan da haberdardı. Bu alanda yazılan eserleri okumuş ve eleştirel bir dille yorumlamıştır. Özbek dili ve edebiyatı hakkında mükemmel olmayan, ancak muhtemelen Ukraynaca olan Rus Şark araştırmalarında ilkler arasında nitelendireceğimiz bu eserlerle, ülkemizde Özbek filolojisi bilimsel çalışmalarının temellerini atmıştır.

Sonuç

Çalışmada A.E. Krımski'nin "Türk Dilleri ve Edebiyatları" adlı eserindeki Özbek Dili ve Edebiyatına bakış açısı ele alınmıştır. Krımski 60'tan fazla dil bilmesi sayesinde Özbek dili ile ilgili çalışmaları orijinalinden okumuş ve değerlendirmiştir. "Türk Dilleri ve Edebiyatları" eserinde bazen Batılı araştırmacıların çalışmalarından etkilendiği görülse de kendi bilgi ve düşüncelerini görmek de mümkündür. O, ansiklopedik makalelerinin bilimsel yorumu ve araştırmaları sırasında, günümüz Özbek kültürüne, diline, edebiyatına ve Özbekistan'a ne kadar saygı duyduğunu tüm gerçekçiliği ile eserine yansıtmıştır. Yazar, bu eser sayesinde Özbek tarihi ile ilgili bilgilere sahip Batılı yazarların kaynaklarını okuyucuyla buluşturmuş, Özbek edebiyatında gün yüzüne çıkmayan birçok önemli isimlerin bilinmesini sağlamıştır. Özbeklerin tarihi ve kültürel mirasına, özelliklerine ve sorunlarına dikkat çekmiştir.

Kaynakça

Diriga, İ. (2010). *Türkolojiçni Studi*, Çetverta Hvilya, Kiev, 472-479.

Oba, E. (2014). *Bağımsızlık Devri Özbek Edebiyatı*, Turkish Studies, Ankara, 998.

Krımskiy, A.E. (2010). *Vibranı Shodoznavtsı Pratsı Cilt:3*, Akademik Nauk, Kiev, 163-170.

Krımskiy, A.E. (1930). *Türk ihmovi ta Literatırı*, Cilt:2, Akademik Nauk, Kiev, 67-72.

Tunay, S. (1995). *Furkat Tanlangen Eserleri*, No: 3613, İstanbul, 3.

Extend Abstract

The Republic of Uzbekistan is located in the center of the Turkestan geography, on the western skirts of the Tian Shan Mountains. It borders Kazakhstan in the north and northwest, Kyrgyzstan and Tajikistan in the east and southeast, Turkmenistan in the southwest and Afghanistan in the south. This region is located in the center of Turkestan geography and on the legacy of ancient civilizations. At the end of the 19th century and the beginning of the 20th century, Russian orientalism revealed important scientists. One of them is Agafangel Efimovich Krymskiy, Head of the Department of Oriental Languages at Lazarev University. Agafangel Efimovich Krymskiy, one of the leading orientalists of Ukraine, left an important mark in the field of Turkish History with his scientific studies. Krymskiy, who produced works in the field of Turcology, was also closely interested in the history and literature of the Uzbek Turks and gave a great place to the traditional culture of the region in her Works. It is possible to say that Krymskiy's encyclopedic articles titled Turkish Languages and Literatures have produced fruitful studies in the field of Uzbek culture, language and literature. The scope of our study is to examine and analyze the works of Turcologist Agafangel Efimovich Krymskiy on 'Uzbek culture'. In our article, which was prepared using the qualitative research method to contribute to the field of Turkish history, first of all, A.E. Krymskiy's studies on Uzbek society are based. In his encyclopedic articles, it is possible to see that Krymskiy dealt with today's Uzbek culture, language and literature in depth. Our research will be shaped within the framework of Krymskiy's studies on Uzbek Language and Literature. Krymskiy meticulously followed the developments related to traditional culture in Turkestan, studied the works related to the history, culture and literature of the Uzbek people from both translated texts and original texts and gained knowledge. Knowing about the studies on the Uzbeks in Western Europe, Krymskiy read the works published on the subject and analyzed them with a critical approach. Thus, Krymskiy proved his interest in Turkestan with his work titled "Turkish Languages and Literatures" on Uzbek culture, and presented the sources of Western writers on the history of Uzbekistan to the readers' attention.

In this article, the study of A. E. Krymskiy called "Turkish Languages and Literatures" will be discussed. The criticisms of Krymskiy in the works about Turks, Uzbeks and Sarts will be emphasized. In order to understand the descriptions and criticisms made by the author in the research, A.E. Krymskiy's Turkish Literature, "Turkish Languages and Literatures", Vibrani Shodoznavtsi Pratsy, "Selected Works" and Irina Driga's Turkology Stud "Turkology Studies" were used. The aim of the study is to reveal Krymskiy's point of view on Uzbek

Literature. At the same time, it is to help future research by revealing the sources used on the subject.

Krimskiy made evaluations on the works of Uzbek writers and poets in order to raise awareness of the public and to mobilize their national feelings. Writers and poets of this period; With poetry, stories, novels, theater and translation works, it aimed to awaken the national feelings of the people and to introduce Western literature to the public. With his works, Krimsky also aimed to reveal the meeting and fusion of Uzbek literature with other literatures, and produced works in this direction

During the scientific interpretation and research of his encyclopedic articles, he reflected in his work with all his realism how much he respected today's Uzbek culture, language, literature and Uzbekistan. Thanks to this work, the author has brought together the sources of Western writers who have information about Uzbek history, and made many important names in Uzbek literature known. He drew attention to the historical and cultural heritage, characteristics and problems of the Uzbeks.

Krymskiy meticulously followed the developments related to traditional culture in Turkestan, studied the works related to the history, culture and literature of the Uzbek people from both translated texts and original texts and gained knowledge. Knowing about the studies on the Uzbeks in Western Europe, Krimskiy read the works published on the subject and analyzed them with a critical approach. Thus, Krymsky proved his interest in Turkestan with his work titled "Turkish Languages and Literatures" on Uzbek culture, and presented the sources of Western writers on the history of Uzbekistan to the readers' attention.